

УДК 338.45 (477)

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В КОНТЕКСТІ ПОШУКУ ШЛЯХІВ ВІДРОДЖЕННЯ ЇЇ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Юсупова Т. М., ст.викладач (УкрДАЗТ)

В статті проведено ретроспективний аналіз стану промисловості України та визначено головні проблеми розвитку промислового комплексу країни. Зроблено висновок, що наростання проблем вітчизняної промисловості створює передумови втрати її економічного потенціалу, що посилює загрозливі тенденції банкрутства промислових підприємств. Запропоновано напрямки та заходи, реалізація яких націлена на відтворення економічного потенціалу промислових підприємств та забезпечення їх інноваційного розвитку.

Ключові слова: промисловість, вітчизняні промислові підприємства, проблеми та перспективи розвитку, економічний потенціал, інновації.

ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОБЛЕМ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В КОНТЕКСТЕ ПОИСКА ПУТЕЙ ВОЗРОЖДЕНИЯ ЕЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА

Юсупова Т. М., ст.преподаватель (УкрГАЗТ)

В статье проведен ретроспективный анализ состояния промышленности Украины и определены главные проблемы развития промышленного комплекса страны. Сделан вывод, что нарастание проблем отечественной промышленности создает предпосылки потери ее экономического потенциала, усиливает угрожающие тенденции банкротства промышленных предприятий. Предложены направления и мероприятия, реализация которых нацелена на воссоздание экономического потенциала промышленных предприятий и обеспечение их инновационного развития.

Ключевые слова: промышленность, отечественные промышленные предприятия, проблемы и перспективы развития, экономический потенциал, инновации.

STUDY OF THE PROBLEMS OF THE DOMESTIC INDUSTRY IN THE CONTEXT OF THE SEARCH OF WAYS FOR REVIVAL OF ITS ECONOMIC POTENTIAL

Yusupova T. M., senior Lecturer (USA of RT)

The author carries out a retrospective analysis of the state of the industry of Ukraine and defined the main problems of development of industrial complex of the country, among which we should mention: a significant structural-technological backwardness and profitability, high material and energy intensity of production; increasing technological simplify production, the resource-export-orientation and total dependence of the state of the economy from the fluctuations of the global environment; organizational imperfection and the low level of capitalization production; high depreciation of the main productive capital and innovation-investment unattractiveness and immunity; poor development of its own production for the domestic consumer market; significant prevalence of the domestic consumer market for foreign goods on domestic and poor development of cooperation ties.

Concluded that the growing problems of the domestic industry creates preconditions loss of its economic potential, strengthens the ominous trends of bankruptcy of industrial enterprises.

Proposed directions and actions aimed at restoring the economic potential of the industrial enterprises and ensuring their innovative development.

Keywords: industry, domestic industrial enterprises, problems and prospects of development, economic potential, innovation.

Постановка проблеми та її зв'язок з науковими і практичними завданнями. В економіці України роль промисловості - її наймасштабнішого сектора - залишається ведучою. Достатньо нагадати, що в ньому виробляється близько 40% загальноукраїнського випуску товарів і послуг, 80% їх експорту, створюється понад 30% валової доданої вартості. В цій галузі сконцентрована приблизно третина основних засобів виробництва зайнятих в економіці. При

всій складності сьогоденної ситуації промислове виробництво є одним з основних джерел оплати праці найманих працівників, прибутків підприємців, податкових і валютних надходжень держави.

Саме тому проблема кардинального поліпшення параметрів динаміки, структури і ефективності вітчизняного промислового виробництва відповідно до викликів і вимог як поточного, так і перспективного соціально-

економічного розвитку країни залишається вельми актуальною. Збереження нинішніх показників технічного рівня і темпів оновлення виробничих потужностей, ресурсо- і наукомісткості виробництва, продуктивності капіталу і продуктивності праці, динаміки інвестицій і інновацій складає загрозу не тільки для майбутнього промислового потенціалу України, але і для її національної безпеки, що обумовлює пошук інструментів відродження підприємств вітчизняної промисловості.

Аналіз останніх досліджень та виділення невирішених частин загальної проблеми. Питання розвитку промисловості України зайняли досить помітну нішу у наукових дослідженнях. Зокрема, вирішенню цієї проблеми присвячені праці таких відомих українських вчених-економістів як: О.І. Амоша, В. М. Гесць, Л.І. Абалкін, В.Л. Дикань, Л.І. Федулова, Ю.В. Кіндзерский, В.В. Микитенко, М.М. Якубовский, Я.А. Жаліло, І. Піддубний та ін. [1–7], які в своїх дослідженнях обґрунтовують напрямки реалізації державної промислової політики, інструменти модернізації, забезпечення конкурентоспроможності та шляхи формування інноваційної моделі розвитку промислового потенціалу.

Проте, через незавершеність наукових дискусій відносно пріоритетів і шляхів промислового розвитку в Україні та, зважаючи на практичну важливість вирішення цих завдань, потребує подальшого дослідження питання забезпечення економічного зростання вітчизняної промисловості.

Метою статті є ретроспективний аналіз стану промисловості України, виявлення основних проблем промислового комплексу в сучасних умовах та шляхів їх вирішення, що націлені на забезпечення відродження економічного потенціалу промисловості та формування підґрунтя інноваційного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Висока питома вага промисловості в загальних по економіці об'ємах виробничих ресурсів, енергоспоживання, випуску і ВДВ підкреслює важливість рішення проблеми підвищення ефективності виробництва в галузі як передумови для подальшого соціально-економічного розвитку і зміцнення конкурентних позицій нашої країни.

Трансформаційні процеси і нові реалії ринкового господарювання зробили відчутний вплив на динаміку розвитку промислового виробництва в Україні і його ефективність. Сьогодні важливою ознакою промислової динаміки залишаються нестійкість його темпів, тобто коливання як в різні періоди, так і протягом одного року в значному діапазоні.

Наглядно ці положення ілюструє аналіз роботи промисловості за роки незалежності України. Так, погіршення економічної ситуації в Україні протягом 1990-1999 рр. суттєво вплинуло на обсяги промислового виробництва та його ефективність. У 1995 р. частка збиткових підприємств становила 14 %

від загальної кількості, а в 1998 р. – більше 20 % [9].

Спад промислового виробництва в Україні тривав вісім років. Лише у 1999 р., нарешті, відбулося його зростання на 4%. За 2000-2007 роки збільшився обсяг виробництва майже на 86 %. Позитивна динаміка промислового виробництва, у 1999-2007 рр. наблизилася українську промисловість до обсягів виробництва 1990 р., але негативним є те, що зростання обумовлено лише сприятливою кон'юктурою світових ринків (переважно сировинних), а не технологічною модернізацією. Навіть вітчизняні експортери не скористалися економічними можливостями, що існували в цей період, для відновлення власного виробництва й асортименту своєї продукції з допомогою додаткового прибутку, який отримали завдяки зростанню попиту на їх продукцію та підвищенню світових цін на неї.

Нехтування до технологічної модернізації посилює процеси деіндустріалізації національної економіки, що негативно позначилася на процесах відтворення. Майже третину товарних ресурсів промисловості має імпортне походження. Особливо велика частка імпорту склалася з груп легку промисловість (42,4% загального обсягу ресурсів), хімічної та нафтохімічної галузі (47,4%), машинобудування (49%). Відбувається процес примітивізації структурної конструкції промисловості, зниження її ефективності та конкурентоспроможності. За 2000—2008 рр. сума збитків зросла у галузі майже 5 раз. Впала рентабельність її основних валютних донорів - хімічної та нафтохімічної промисловості (з 7,8% до 4,8%), і навіть металургії (з 9,8% до 5,2%).

Інерція негативних процесів, пов'язаних з поширенням світової фінансової кризи у світі, проявилася в Україні в повній мірі у 2008 році. Зниження обсягів промислової продукції почалося після погіршення ряду економічних показників та виявлення фінансових проблем ряду провідних комерційних банків країни. За підсумками 2008 р. отримано спад виробництва проти попереднього року на 3,1 %. Початок 2009 року характеризувався продовженням рецесійних процесів у вітчизняному промислому комплексі.

Економічне відновлення у 2011 році забезпечувалось передусім галузями реального сектору економіки, серед яких ключові позиції займали переробна промисловість, сільське господарство і будівництво. У 2012 році ситуація дуже змінилась. У зв'язку із погіршенням світової економічної кон'юнктури, а саме падінням обсягів експорту в країни Європи, а також зменшенням надходження іноземних інвестицій в Україну, відбулося зменшення обсягів виробництва та реалізації продукції промисловості. Так, за даними Державної служби статистики України обсяги промислової продукції у серпні 2012 року порівняно

з аналогічним періодом 2011 року зменшилися на 4,7%. Крім того у серпні відбулося зниження обсягів продукції промисловості на 1,8% порівняно з липнем 2012 року, що вказує на формування стійкої низхідної тенденції у вітчизняній промисловості [9].

Разом з проблемами нестійкої динаміки, однією з найактуальніших для вітчизняної промисловості залишається структурна проблема. На сьогоднішній день структура промисловості України в цілому є неефективною а також, економічно та екологічно небезпечною. Більш як 2/3 загального обсягу промислової продукції припадає на галузі, що виробляють сировину, матеріали та енергетичні ресурси. Частка продукції соціальної орієнтації знаходиться на рівні 1/5 загального обсягу промислового виробництва і має спадаючий тренд. Машинобудування хоча і додало в темпах розвитку, але її частка в структурі промисловості майже у 2-3 рази нижча за рівень, що мають розвинені країни.

На жаль і надалі домінуючими в промисловості країни є виробництва третього та четвертого технологічних укладів питома вага яких становить біля 80 %. Високотехнологічні галузі п'ятого та шостого технологічних укладів, такі як електронна промисловість, обчислювальна волоконно-оптична техніка програмне забезпечення телекомунікації інформаційні послуги біотехнології складають лише близько 5 %.

Сировинний ухил виробничої структури, розрахований переважно на потреби експорту, робить промисловість і економіку в цілому надзвичайно залежними від кон'юнктури зовнішнього ринку, стримує розвиток внутрішнього ринку і звужує національні можливості щодо розвитку економіки та призводить до виснажливого та нерационального використання природних ресурсів, прогресу процесів забруднення і деградації довкілля.

Також у 2012 році тривало погіршення структури інвестування промислового виробництва, в якій випереджальними темпами зростала частка базових галузей. За I півріччя 36% промислових інвестицій було спрямовано у добувну промисловість, з них 27% - у добування паливно-енергетичних корисних копалин, 22,4% становила частка виробництва електроенергії, газу та води, 10,3% - металургії. Водночас низьке інвестиційне забезпечення переробних галузей (зокрема, лише 7,7% промислових інвестицій було спрямовано у машинобудування) формує ризики для удосконалення структури економіки за рахунок підвищення частки високотехнологічних виробництв.

Необхідність структурного оновлення (в продуктовому, технологічному, галузевому аспектах) обумовлена і орієнтацією вибраної моделі розвитку на інноваційний варіант і міжнародну економічну інтеграцію.

В динаміці показників інноваційної діяльності, прибутковості і рентабельності в промисловості

спостерігаються або повільні позитивні зміни, або навіть тенденції до погіршення (зокрема, про це свідчить статистика основних засобів виробництва і інновацій) [7].

Аналіз інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств вказує на неспроможність власними силами компаній вирішити нагальні потреби виробництва. Низька привабливість української економіки для зарубіжних та вітчизняних інвесторів не сприяє залученню необхідних коштів для забезпечення належного технічного потенціалу, держава на сьогоднішній день також не може виступати як ефективний інвестор та регулятор інвестиційної політики без створення ефективних інструментів управління технічним розвитком української промисловості.

Таким чином, до найбільш проблемних характеристик української промисловості належать [5-7]:

- значна структурно-технологічна відсталість та збитковість виробництва, його висока матеріаломісткість;

- наростаюче технологічне спрощення та примітивізація виробництва, не замкненість технологічних циклів виробництва, малий ланцюг створення нової доданої вартості всередині країни;

- ресурсно-експортна орієнтованість та повна залежність стану економіки від коливань світової кон'юнктури;

- організаційна недосконалість та низький рівень капіталізації виробництва; високий потенціал проникнення на внутрішній ринок іноземних транснаціональних корпорацій з підпорядкуванням національного виробництва інтересам іноземних країн;

- висока зношеність основного виробничого капіталу та інноваційно-інвестиційна непривабливість та несприйнятливості;

- майже повна залежність від зовнішніх джерел енергетичних ресурсів,

- нерозвиненість власного виробництва для внутрішнього споживчого ринку; суттєве переважання на внутрішньому споживчому ринку іноземних товарів над вітчизняними;

- відсутність диверсифікованих організаційних форм промислового виробництва, нерозвиненість коопераційних зв'язків, вузька спеціалізація малих підприємств.

Наростання проблем вітчизняної промисловості створює передумови втрати її економічного потенціалу, що посилює загрозливі тенденції банкрутства промислових підприємств. Існуючі пропозиції щодо активізації діяльності промислових підприємств орієнтовані на їх модернізацію залишаються не реалізованими у зв'язку з браком власних коштів, низькою інвестиційною привабливістю, відсутністю державної підтримки.

Зважаючи на вищепроаналізовані тенденції, до базових передумов перспективного розвитку промислового виробництва слід віднести наступні:

- необхідність випереджаючого розвитку структуроутворюючих галузей;

- прагматичний і системний розвиток відстаючих галузей матеріального виробництва - агропромислового комплексу, верстатно-інструментальної промисловості, транспорту, будівельного сектора, зв'язку, забезпечення їх становлення та конкурентоспроможного функціонування на базі прогресивних вітчизняних машин і устаткування;

- планомірне технічне перезозброєння галузей промисловості на базі досягнень сучасної інноватики і передових принципів організації праці, здатних забезпечити конкурентоспроможність власної продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках;

- розвиток фундаментальної науки і всебічна підтримка дослідницьких пошуків в усіх сферах НТП як гаранта перспективного і цілеспрямованого розвитку вітчизняного промислового комплексу.

Найважливішим стратегічним напрямом якісного оновлення та реконструкції промислового виробництва в країні має стати відновлення і розширення перевіреного роками механізму кількісного і якісного зростання інтелектуального потенціалу країни. У зв'язку з цим необхідно забезпечити доступність середньої та вищої освіти для всіх верств молоді, підвищити вимоги до якості випускників шкіл, створити систему перепідготовки і підвищення кваліфікації всіх фахівців, в тому числі первинної професійної підготовки та подальшого кваліфікаційного росту для промислового виробничого персоналу підприємств.

Для розв'язання окреслених стратегічних цілей першочерговими тактичними завданнями є: зниження податкового тягара інноваційних підприємств, здійснення політики протекціонізму у сфері нових технологій, розвиток інноваційної інфраструктури, підтримка венчурного фінансування інноваційних проектів, підтримка експорту високотехнологічної продукції, визначення переліку та механізму реалізації основних інноваційних проектів державного призначення на найближчі кілька років, формування сприятливих умов для розвитку малого інноваційного підприємства, всебічна підтримка інноваційно-орієнтованих підприємств, полегшення процедури офіційної реєстрації установ і організацій, що займаються науково-технічною інноваційною діяльністю.

Висновок. Запропоновані заходи є основою відродження промислового потенціалу України, вони

націлені на підвищення стійкості і конкурентоспроможності промислових підприємств і господарської системи країни в цілому, а також сприятимуть формуванню позитивної динаміки у вирішенні соціальних питань.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Амоша О.І. Концептуальні орієнтири промислової політики України (на середньострокову перспективу) [Текст] / О.І. Амоша, В.П. Вишневський, Л.О.Збарзська // Економіка промисловості. – 2008. - №43. Режим доступу до статті:

http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/EProm/2008_43/st_43_01.pdf.

2. Амоша О.І. Промышленная политика Украины: концептуальные ориентиры на среднесрочную перспективу [Текст] / О.І. Амоша, В.П. Вишневський, Л.О.Збарзська // Экономика Украины. – 2009. - №12. – С. 4-13.

3. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку [Текст] / За ред. В.М. Геєця. – К.: Ін-т екон. прогнозів.; Фенікс, 2003. – 1008 с.

4. Дикань В.Л. Сутнісні аспекти конкурентоспроможності національної економіки [Текст] / В. Л., Дикань, О. Г. Кірдіна // Вісник економіки транспорту та промисловості. – 2009. - № 28. – С. 5 – 11.

5. Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку [Текст] : монографія / [Кіндзерский Ю. В., Микитенко В. В., Якубовский М. М. та ін.]; за ред. канд. екон. наук Ю. В. Кінзерского; НАН України; Ін-т економ. та прогнозування. – К., 2009. – 928 с.

6. Поддубный И. Теория конкурентоспособности: современное состояние и предметно-методологические аспекты развития [Текст] / И.Поддубный, Л.Поддубная // Экономика Украины.-№8.- 2007.- С.52-60.

7. Державна програма розвитку промисловості на 2003 - 2011 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 28 липня 2003 р. N 1174 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.in.gov.ua/files/content/dergavna_prog123.pdf.

8. Яценко Н. Экономика Украины 1999—2008: потерянное десятилетие / Н. Яценко // Зеркало недели.- 2009.- № 51 (779).- 26 декабря — 14 января.

9. Промисловість України у 2007–2010 роках. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/katalog/kat_u/publ5_u.htm

Рецензент д.е.н., професор УкрДАЗТ Кірдіна О.Г.
Експерт редакційної колегії к.е.н., доцент УкрДАЗТ Токмакова І.В.